

ТРЕТО ПОГЛАВЈЕ:

Верски институции, верски заедници и обреди

Во Османлиската Империја живееле луѓе од најразлични вери. Припадноста на исламот била од суштинско значење за легитимитетот и на Султанот и на османлиската елита, но еднакво важно било и да се изнајдат начини за интегрирање на немуслиманските поданици во Империјата. Освен тоа, верската разноликост била значително поголема во Југоисточна Европа отколку во покраините од Блискиот Исток или Африка.

Во ова поглавје ќе се обидеме да ја оживееме централната улога што ја имала верата во животот на луѓето во Југоисточна Европа за време на Османлиската Империја. Во политичка смисла, верата имала суштествено значење. Во општествената структура на Османлиската Империја поделбата меѓу муслиманите и немуслиманите била од најголема важност, а немуслиманските поданици биле меѓу себе верски поделени во православни, еврејски и ерменски заедници (*millet*). Верските институции имале суштинско значење во изразувањето на интересите и потребите на милетите. Православната црква имала привилегиран однос со османлиската власт, но и верските водачи на припадниците на другите вероисповеди, исто така, соработувале со османлиската држава. Сепак, за повеќето луѓе верата била помалку работа на политиката и на институциите, а повеќе на односот спрема Бога. Верските обичаи имале главна улога во животот на луѓето, така што изворите вклучени во оваа поглавје имаат цел да фрлат светлина врз некои од нив.

Голем дел од изворите ја допираат мошне чувствителната тема на османлиската верска „толеранција.“ Многу историчари инсистираат на муслиманскиот карактер на османлиската држава и на фактот дека ги потчинувале христијаните врз верска основа. Други, пак, тврдат дека, додека во Европа се воделе војни и нехристијаните биле принудувани или да ја сменат верата или да се иселат, Османлиите биле многу потолерантни и им дозволувале на немуслиманските поданици да си ја задржат верата, па дури и со раширени раце примале бегалци. Иако и двете мислења во себе содржат по некое зрно вистина, тие со себе носат идеолошки обележја и на груб начин ги поедноставуваат историските докази. Изворите вклучени кон крајот на ова поглавје имаат цел да им помогнат на учениците да ја сфатат сложеноста на верскиот соживот и верската дискриминација во земјите од Југоисточна Европа во Османлиската Империја и, споредувајќи ги овие елементи, да им овозможат да ги постават во пошироки рамки.

IIIa. Муслимани

III-1. Натпис на порталот на Сулејмановата џамија во Цариград (средина на XVI век)

[Султан Сулејман] близок на преградката Божја, господар на величественоста и семоќта, создател на светот и Империјата и власта, [Султан Сулејман] кој е негов роб, чија моќ е божје дело, калиф, облеан со божествен сјај, Кој ги исполнува заповедите на тајната книга и ги извршува нејзините одредби во сите насе-

лени делови на земјата:

Освојувач на земјите на Истокот и Западот со помош на севишниот Бог и својата победоносна војска, Господар на светската Империја, Божја сенка врз сите народи, Султан над султаните на сите Арапи и Персијци, Објавувач на Закони [*kanun*], десетти од османлиските кагани, султан, син на султанот, султан Сулејманхан [...]

Нека потрае неговата лоза до крајот на светот!

Imber, стр. 75.

 Објаснете ја наведената врска меѓу Бога и османлискиот владетел. Дали тој (како и многуте други владетели кои тврделе дека се во непосредна врска со Бога) бил вистински верник или само се обидува да манипулира со своите поданици? Притоа, каква била улогата на улемата?

III-2. Димитриј Кантемир за муслиманските молитви

Мухамед наредил луѓето да се молат, или во јавност, или сами, 5 пати во текот на 24 часа [...] Кога се молат, особено се грижат за четири работи: 1. темелно да се измијат; 2. да ги кажат молитвите во определено време, зашто ако го сторат тоа прерано или предоцна, веруваат дека тие ќе бидат залудни или непријатни за увото Божје; 3. местото каде што се молат да биде чисто, но ако макар малку се сомневаат во неговата чистота, да стават под себе или чергиче или своја шамија; 4. да се поставени во насоката север-југ, која ја нарекуваат *kibla* и за која веруваат дека е насочена кон Мека. [...]

При молитва, неколкупати се клањаат, клекнуваат, ја допираат земјата со чело, стануваат и се молат. [...]

Во големите џамии не отстапуваат место никому, дури ни на султанот, туку секој останува на она место што првично го заземал, без да се помести или некој неког да допре. Пред да заврши молитвата, никој не смее да прозбори ниту збор ниту, пак, да се помрдне (о, боже, колку се тие поповожни и поревносни во својата почит кон Бога од христијаните!), а не смеат ниту да плукнат или да се закашлат, освен ако е тоа неизбежно, а плукаат во шамиче зашто сметаат дека е неприлично да плукаш или да си го бришеш носот на такво чисто место.

Петок. Во петоците, кои на јазикот на Куранот се нарекуваат *џума* (што значи собор или повторна средба), по пладневната молитва, во големите џамии (кои ги нарекуваат султански) проповедниците држат верска поука

два или три часа. Ги објаснуваат кажувањата од Куранот за определена тема што ја одбрале претходно. Кон ова додаваат, со убави зборови, по нешто поучно, во зависност од пригодата, и го украсуваат својот говор со стилски фигури, тропари, метафори и други реторички средства. Во време на мир, додаваат по нешто за правичноста, за грижата на државната управа и за Божјата милост, како и за постапките и намерите на непријателот. А ако е време на војна или на воени походи или, пак, тие треба да следуваат, султанот им наредува на проповедниците почесто да зборуваат за тоа и да му покажат на народот и да го убедат дека војната против непријателот се води по Божја наредба и по волја на Пророкот, а не за овоземни богатства, ниту, пак, за некои посебни придобивки или слава и пофалба, туку само поради ширењето на верата и славата Божја и во полза на сите муслимански и други народи.

Cantemir 1987, стр. 289-295.

Ова е извадок од расправата на Кантемир за муслиманската вера што ја напишал за време на прогонството во Русија (1711-1723), врз основа на неговите широки познавања на османлиското општество, со кои се здобил за време од повеќе од две децении што ги поминал во Цариград пред 1710 година.

Кои правила требало да ги почитуваат муслиманите за време на молитвата?

Најдете ги во извадокот аргументите кои зборуваат во прилог на „демократската“ природа на заедницата на муслиманските верници.

Дали мешањето на политиката во верската служба било оправдано? Наведете аргументи „за“ или „против“ таквото мешање. Најдете примери за тоа во другите општества. Дали тоа се случува во вашето општество?

► Сл. 11 Џамија во Изник (Никеја) од XIV век

Lewis, стр. 294.

► Сл. 12 Сулејманија (Сулејмановата џамија) во Цариград (1550-1557)

Фотографија: Хелен Филон

Споредете ги двете џамии. Доколку не ги знаевте годините кога се изградени, како ќе знаевте која е постара?

III-3. Објаснувањето на еден муслиман за врската меѓу Алах и дождот (1779)

Дожд не заврне три или четири месеци, па во сите џамии во Сараево се држеа заеднички молитви за дожд (таквите молитви се нарекуваат дова). Но, сè има своја причина, зашто Алах не ги менува своите одлуки, а возвишениот свет на духот е сврзан со нашиот свет. Ако треба да заврне, има друга причина за тоа, и неа ја знаат ѕвездочатците, а молитвите се само знак на послушноста кон Бога и на нашата служба, но не и главна причина да заврне дожд. Зашто, ако секоја молба биде услишена, тогаш светот ќе пропадне, а нам тајните не би ни биле откриени. Ама, кога на дождот ќе му дојде време да заврне, а некој се помоли, луѓето тогаш велат дека е тоа добар човек и дека молитвата ќе му биде услишена. Јас, пак, грешен сиромав, слушнав пред еден месец (што значи сега) дека ѕвездите така ќе се наместат што ќе се „отворат сите порти“, што значи дека ќе заврне - а така и стана. Па така, некои незнајковци почнаа самите да донесуваат некакви заклучоци, што не е погрешно, не е ни важно, зашто ќе биде онака како што ќе каже Алах, сакале ние така или не.

Bašeskija, стр. 235.

Мула Мустафа Башескија (1731 /1732-1809) целиот свој живот го поминал во Сараево. Бил имам и ќатиб во Бозаци Хаџи-Хасановата џамија, а подоцна бил писар (ќатиб). Напишал *Хроника* којашто е извонреден извор на податоци за историјата на политичкиот и секојдневниот живот во Сараево, Босна и во соседните земји. Неговиот текст, исто така, открива дека, како и европските интелектуалци во XVIII век, и тој бил критичен кон тогашното суеверие; меѓутоа, тоа не го навело да се посомнева и во семоќноста на Алах.

Во што, всушност, верува мулата Мустафа Башескија? Дали дождот врне од природни или од божествени причини?

- Сл. 13 Орнаментални натписи од Куранот во Старата (Ески) џамија во Едрене (XV век)

Hegy, Zimanyi, III, 90.

- Сл. 14 Угледна Турчинка јава на камила при аџилак во Мека

Hegy, Zimanyi, III, 62.

III-4. Хетеродоксноста кај муслиманите: шеги за бекташите

Држел оца проповед во џамија за Божјата моќ и за Неговите својства.

- Алах не е ни на небо ни на земја, ни десно ни лево; ни над океанот ни во него. Накусо, тој не се покажува во просторот, туку постои само во срцата на верниците, велел оцата, кога еден бекташ веќе не можел да се воздржи:

- О, верници, ве молам да ме ислушате. Кога пред некој ден реков: „Алах не е тука“, - промрморевте дека сум „станал неверник“, а сега кога оца-ефенди ви вели дека Алах не постои, никој ни збор да каже.

Еднаш прашале еден бекташ: „Зошто на светот има толку ридови и долини, карпи и планини? Зошто светот не е насекаде рамен и мазен?“ А бекташот одговорил, „Па, што очекувате од место што е направено за шест дена?“

Dursun, стр. 78.

🔑 Бекташите се формирале како верско братство што го следело учењето на Хаџи Бекташ Вели, прочуениот мистик и дервиш од XIII век. Иако службено биле блиски до османлиската власт, и мошне влијателни меѓу јаничарите, бекташите биле следбеници на мистицизмот во исламот (суфизмот), којшто понекогаш бил поблизок до шиитската отколку до службената сунитска вера на Османлиската Империја. Бекташите постепено почнале да ги изедначуваат со еден специфичен вид непочитување на општествената хиерархија, но и на вообичаените обреди и обичаи, а сето тоа било искажувано преку безбројните шеги поврзани со типичниот лик на анонимниот бекташки баба (буквално „татко“) или понекогаш деде (буквално „чичко“ или „дедо“), кој е еден од најзначајните ликови во турскиот хумор. Како и со многуте други елементи на усната традиција и бекташките шеги не можат лесно да се датираат, со што сведочат за многубројните слоеви на општественото паметење.

? Што мислите за овие шеги? Дали тие имале цел да го поттикнат народот против верските власти или, пак, биле само безопасни искажувања на бунтовни поединци? Дали ви се познати други облици на верска различност во Југоисточна Европа? Дали мистицизмот може да ги поткопа службените верски институции?

► Сл. 15 Астрономската опсерваторија во Цариград (околу 1580)

Lewis, стр. 200.

? Кои научни инструменти можете да ги препознаете? Кои од нив користиме и денес? Зошто на сликата се прикажани само мажи? Зошто сите носат бради? Дали тоа било мода, ознака на професијата или општествен симбол? Дали постои некој определен одговор на овие прашања или, пак, станува збор за вообразбата на сликарот? Што мислите за картата што е прикажана на сликата?

► Сл. 16 Народниот јунак Насрадин Оџа

Hegy, Zimanyi, III, 75.

? Дали знаете некои приказни за Насрадин Оџа? Како е прикажан тој во тие анегдоти? Дали приказките за Насрадин Оџа се популарни во вашата земја? Кога првпат тие се објавени на вашиот јазик? Прашајте ги пријателите или членовите на семејството што знаат за него.

IIIБ. Христијани

III-5. Изборот на Генадиј Схолариј за прв православен патријарх по османлиското освојување на Цариград (1453)

На третиот ден по падот на нашиот град Султанот ја прослави својата победа со огромна веселба и прослава. [...]

Издаде наредба за избор на патријарх, а сè според обичајот и редот, зашто нашиот патријарх претходно се беше упокоил. Високите свештеници кои се погодија таму и малкутемина членови на црквата и мирјани го одбраа учениот Георгиј Схолариј и го избраа за патријарх под име Генадиј [...]. Нашиот обичај и традиционалната церемонија налагаат христијански цар да му предаде златен крст на новоизбраниот патријарх. А овој дрзок Султан се обиде да се подметне како цар на нашиот град, така што ги имитираше нашите христијански цареви: го покани Генадиј на

вечера и разговор и го прими со големи почести. Долго време разговараа, а Султанот му го вети целиот свет. Кога дојде време Генадиј да си оди, му беше подарен оној скап крст и беше замолен да го прими.

Melissenos, стр. 133-135.

Пред падот на Цариград, Схолариј бил еден од водачите на противниците на Унијата на Фиренца (1439), со која византискиот цар Јован VIII одлучил да му ја потчини православната црква на папата во замена за католичка помош против Османлиите.

Кои биле интересите на Мехмед II во поставувањето на Генадиј за патријарх?

► **Сл. 17 Сребрена чинија од османлиски период со натпис на грчки јазик употребувана во православен црковен обред (XVI век)**

Музеј Бенаки, Атина

III-6. Францускиот патописец Пјер Лескалопје за манастирот Св. Сава во Србија (1574)

На дваесет и први [март] стасавме во Увац, мало турско гратче. Оттаму можевме да го видиме манастирот Свети Сава, манастир со српски калуѓери. Облечени се во црно, зборуваат словенски јазик и живеат според грчки обичаи. Ни ја донесоа големата коска од раката на свети Сава да ја бакнеме. Велат дека кај нив е и неговото тело. Видовме и Евреи и Турци како ја бацуваат раката со иста почит како и христијаните и како даваат уште повеќе дарови како добродетелство. Овие калуѓери му плаќаат одредени давачки (арач) на султанот. Нашиот водич (чауш) ни раскажа како еднаш еден Турчин, кој дошол да го собере арачот, им направил некаков зулум на калуѓерите и паднал мртов пред манастирската порта. Ни дадоа да јадеме чорба од масло и праз, и риба и црн леб.

Самарциќ, стр. 135.

❓ На кој начин ја искажувале својата побожност православните верници? Дали тој бил карактеристичен само за припадниците на православната вероисповед? Зошто верниците од другите вери ја искажувале својата почит кон моштите на свети Сава, српската првославна реликвија? (Во овој поглед имаме пример на мешање на верите). Зошто е тоа така? Дали ви се познати слични примери од другите краеве на Европа или на светот или, пак, од други историски периоди?

III-7. Павле од Алепо за молдавските цркви (средина на XVII век)

Во Васлуј се наоѓаат неговите [на некогашниот кнез Стефан Велики] бањи, градини, па потоа и големата и висока црква со извишени и многу високи куполи. Насекаде околу црквата има сводови и полукружни лакови, а нивната внатрешност е живописана и со икони на сите светци. Освен тоа, кај портата, на понискиот ѕид, е насликан Страшниот суд со злато и *лапис лазули*, и Мојсеј како ги води Ана и Кајафа и сите други Евреи пред нашиот Господ. Овие фрески се грди. Потоа следуваат поинакви живописи: фрески на кои се прикажани Турци со бели турбани на главите, големи кадифени наметки во разни бои, со долги ракави и со нивните жолти волнени превези, па потоа нивните дервиши, а меѓу нив се прикажани ѓаволи кои јавнале некои од нив, ги бркаат и ги задеваат. Сатаната е прикажан напред, со шапка на главата. Еден од ѓаволите го задева и му ја симнува шапката од главата. А така е живописана и целата внатрешност. Архитектурата на црквата е многу убава. На калотата од централната купола е прикажан ликот на нашиот Господ Исус Христос. [...] Пред црковната порта виси голема камбана.

Во овој крај црквите имаат три дела: првиот дел е надворешен, со порта, и е наменет за жените; вториот дел е одделен со ѕид и врата и е наменет за верниците; третиот дел, исто така, е одделен со ѕид и врата и е наменет за кнезот и за неговиот двор.

Călători, VI, стр. 29.

❓ Каква улога во верскиот живот во Молдавија имал живописот на кој биле прикажувани Турците? Како можеле да постојат такви фрески во една држава која ѝ била вазал на Османлиската Империја? Дали е ова пример за османлиска верска толеранција?

Споредете ја хиерархиската поставеност на внатрешноста во молдавските цркви со онаа во муслиманските џамии што е опишана во изворот III-2.

► Сл. 18 Манастирот Воронец во Молдавија (изграден во 1488, надворешните фрески насликани помеѓу 1574 и 1550)

<http://www.users.cloud9.net/~romania/vor/Voronet.html>

► Сл. 19 Тајната вечера: фреска од манастирот Ставроникита, Света Гора (1546)

Koliopoulos-Chassiotis, стр. 169.

III-8. Козма од Ајатолија ги повикува христијаните да ги праќаат своите деца на училиште

А вие, родители, дајте им на децата христијанско образование, научете ги да читаат и да пишуваат, направете сè што треба да се отвори училиште, најдете учител и платете го за да ви ги учи децата, зашто е тежок грев децата да се остават слепи при очите и неписмени; нека не ви биде најголемо гајле како да им оставите богатство и имот, та да можат да јадат и да пијат дури и кога вие ќе бидете умрени по тоа да ве паметат. Подобро нека бидат сиромашни, а учени, отколку богати, а неписмени.

Menounos, стр. 173.

Козма од Ајатолија (1714-1779) бил особено активен како мисионер во северна Грција и Албанија, но имал врски и со Света Гора. Неговиот повик, образованието да се спои со православната побожност и верските обичаи, е карактеристичен ран облик на просветителство во земјите од Југоисточна Европа.

Дали се согласувате со повикот на Козма од Ајатолија (особено во однос на последната реченица)? Зошто тој смета дека образованието е толку важно? Размислете, дали ваквиот став придонесувал кон општествен напредок?

III-9. Кирил Пејчиновиќ за несогласувањата меѓу православните селани и поповите (1816)

Гледам, во једни села, да чува Господ! Диб грубо! Ни христијани можам да ги наречам ни пак неверници. Великиј петок и Велика субота јадат и пијат, у великиј пост хора играат... Давиа чинат, се пцуат, се тепаат на сам ден Велик - ден причесна чекаат. А попот узел - осом села попуат, каде понапред да стасаат. Трчаат од село на село, со мензул (поштенски службе-

ник) носит свети тајни.

А једни сиромаси христијани дури ги жалим, зошто до само полдне стоат и чекаат попа да му донесе причесна. И викаат: „Се забави попот, тоа му било, она му било!“ Другите пак велат: „Ајде да му се натепамо, ки (та) уште еднаш да не се забават!“ А једни чорбације што са мало по зенгини (побогати) како кметинке, пак тија велаат: „Не така, да го тепамо ќе не глоби забитот, токо мије - ко што сме се собрале вкуп - да идемо, да однесемо овен на агата или на пашата, да му аливерисамо ќотек (да го натепаме), јем да го напудемо, да земемо друго-того попа, ако е подалеко со куќата.“ Пак другиј кмет велит за друго того попа: „Каков глобар јест и тој поп многу земат, јем вересие пеет, чекаат за пари со години. А другиот поп со Турци си земат хакот, ако му не платиш.“

Кој така велит, кој другојаче, асликелам (туку) свите хулат на попот што им јест законик, што крстил во името Светија Троици и ги венчал, и ќе ги закопат и што им је татко и поголем од родител негов. Не постат како што се постит и на попа хулат, и причесна чекаат до полдне. И ја грешниј и недостојниј Кирил, што сум погрешен од сите нив многу и многу и прекомно, и уште грех сторих што ги осудих - создание и раби божии и браќа наших осудих - јер не се поносуем (не се шегувам) со нив, да не даде бог, токо ги жалим јем ги учим, јем се молам Богу Христу спасителју нашему, и молим да ги наставит на пут истиниј и да ги извадит од темнину у виделина и вси христијани да спасит и нас помилует, амин; - и ја грешниј и видох така каде зборат, видох, не бендисах (не ми се допадна) и им рекох: „Зошто христијани чекамо до пладне? Не ли, надробите леб и сипајте вино на лебец, да ни попа чекајте, ни пцујте го, ни тепајте го, ни глоба дадите стоката, јадите си ја сами, зашто на забит да ја дадете глоба?“ Тија ми велаат: „Попот што носит велиј ден, што ни дава нам тоа не јет леб и вино, токо јест крв Христова. Затоа и чекаме до полдне, зере сме чуле од стари - без неа не може човек да биде жив.“ Ја им велаам: „Кој ви кажуе така, нали попот?“ Тија ми велаат: „Бре, попот досега никаква реч не ни каза, от негова уста това не излага

никогаш. Нему кажи му со нас барабар (заедно) да идет на свадби, на теферич (излет), на хора, на лов, на сехер (забава), на потера, на алиш-вериш (земање-давање) да прекупи, да препродаде, а за поучение ни мије го прашаеме ни он сам ни кажуе.“ И ја грешен гледам од обете страни кабае: и од христијаните, зошто не прашаат попа, и од попот зашто сам не ги поучуе помало, колку јест кадир, колку знае толку нека каже: гледам, касавет не му је за нуаријата (грижа) што ја зел, на шија му виси.

Одбрани, 2 стр. 14-16.

III. Евреи

III-10. Писмо од Исак Царфати, рабинот од Едрене (Адријанопол), до Евреите од Средна Европа (средина на XV век)

Браќа мои и мои господари, откако му се помолив на Бога за ваш мир, би сакал да ви раскажам за тоа како младиот рабин Залман и неговиот придружник рабинот Давид Коен дојдоа кај мене. Ми кажаа сè за страдањата, пострашни и од самата смрт, низ кои нашите браќа, синовите на Израел кои живеат во Германија, поминале и, сè уште, поминуваат; за пресудите против нив, за нивното мачеништво, за протерувањата што се случуваат катадневно и со кои тие се присилени бескрајно да талкаат од земја до земја, од град до град, а притоа никој не сака да ги прими [...]

Кога пристигнаа тука во Турција, земја која Господ ја поштедувал од својот гнев, кога го видоа мирот, спокојството и избилството што владеат во неа, и кога видоа дека Турција не е далеку од Ерусалим, и дека дотаму може да се стаса по копнен пат, беа пресреќни и рекоа: без сомнение, ако Евреите кои живеат во Германија знаеа за барем десетти дел од благословот што му го испратил Господ на Неговиот народ во оваа земја, би патувале и по снег и по дожд, и дење и ноќе, само да стасаат тука. Ме замолија да им пишувам на прогонетите и на Евреите во Германија, во градовите во Швапската и Рајнската

 Опишете ги верските чувства на селаните. Во што верувале тие? Како се разликувала нивната вера од официјалната? Кои биле причините за нивните особеноности по прашањето на верата? (сиромаштија, необразованост, подлабоко сфаќање на верата?) Зошто селаните си ги критикувале своите свештеници? Дали тоа било оправдано? Искажете го својот став „за“ и „против“ во однос и на двете страни.

област, во Стирија, Моравија и Унгарија и да им кажам колку е благопријатна оваа земја [...] Кога видов дека во нивните молби нема никаков личен интерес, решив да им ја исполнам желбата, зашто сакам на Израел да му дадам можност да го добие она што навистина го заслужува [...]

Shaw, стр. 31-32.

 Евреите биле прогонувани уште повеќе по епидемијата на чумата која се случила кон средината на XIV век, а ги прогонувале не само во Германија, туку и во повеќето земји од западна и средна Европа. Овие прогонства, заедно со верските предрасуди, конкуренцијата во економијата и општествената изолација, натерале голем број Евреи да побараат засолниште во посигурни и, воопшто земено, послабо населени земји, како, на пример, Полска-Литванија и Османлиската Империја.

 Дали некоја земја во светот би можела да биде толку совршена како што се зборува во овој текст? Дали предностите на животот во Османлиската Империја, според описот, се точни и верни? Дали недостига спомнувањето и на некои слаби страни? Зошто рабинот сака да ги привлече Евреите да живеат во Османлиската Империја?

III-11. Елија Капсали пишува за благосостојбата на Евреите во Османлиската Империја под Мехмед II

Во првата година од владеењето на султанот Мехмед, царот на Турција [...], Господ го поттикна неговиот дух [...] и неговиот глас и проглас се слушнаа низ целото царство: „Ова е абер од Мехмед, царот на Турција, мене Господ на небесата ми даде да царувам со оваа земја и ми нареди да го пребројам неговиот народ - семето на Аврам, неговиот слуга, синовите на Јаков - неговиот избран народ, и да им дадам живејачка во земјава и да им обезбедам засолниште. Нека дојде секој од нив со својот Бог во Истанбул, мојата престолнина, и нека седи под својата лоза и под својата смоква со своето злато и сребро, имот и добиток, нека се насели во земјава и нека тргува и нека биде дел од неа“.

Евреите од сите градови во Турција, и од блиску и оддалеку, секој еден маж, се собрале на едно место; и илјадници од нив, и десетици илјади, се прибрале и Господ им помогнал од небесата, а царот им дал убави имоти и полни куќи. И така, Евреите таму си живееле со своите семејства и набргу се намножиле [...]

Биле богобојазливи, и затоа Господ им подарил благосостојба, а онаму кај што во времето на византискиот цар имало само два или три еврејски собора, тие се намножиле им се зголемил и бројот, така што станале повеќе од четириесет собори, па дури морале и да се разделат зашто имотите многу им се зголемиле. Евреите во Истанбул биле вредни за пофалба. Им пораснало богатството и угледот и Тората им се проширила. Во своите синагоги го фалеле Бога, изворот на нивниот Израел и чудотворец. За време на ноќните служби во куќата Божја сите негови слуги Го фалеле и Го благословувале со песна до небо.

Shaw, стр. 30-31.

Очигледно е дека Елија Капсали, кој во XVI век пишувал за настаните од втората половина на XV век, бил повеќе заинтересиран за поттикнувањето на традиционалните еврејски морални вредности отколку за точноста на историските податоци. Затоа неговиот текст избобилува со парафрази од Стариот завет (на пр. од Прва книга Мојсеева, 13:6, 34-10; Втора книга Мојсеева 1:7, 1: 21; Книгата на Псалмите 687, 134:1, итн.).

Какви му биле намерите на авторот на текстот? Што сакал да постигне со него? На кој начин се обидел да воспостави врска меѓу двете вери? Дознајте каква улога има Аврам во исламот и јудаизмот. Според што можеме да заклучиме дека говорот што му го припишува Елија Капсали на Мехмед II не е историски точен?

III-12. Еврејскиот месијанизам: случајот на Сабатај Зеви (1666)

[...] а сега продолжуваме со следната (година-1666) каде што накусо ќе ви раскажеме за Сабатај Зеви, кој се преправал дека е еврејски месија, а кој најпрво се појавил во Смирна и таму разгласил дека е месија, и зборувал за големи-ната на нивното царство што допрва доаѓа, и за цврстата рака Божја што ќе ги избавела и ќе ги прибрала од сите страни на светот. Тој бил син на трговски посредник, родум од Смирна, угледен граѓанин кој добро зборувал хебрејски и арапски [sic!] јазик, но откако го протерале од синагогата поради правење безредие, некое време талкал горе-долу по Грција, и подолго време престојувал и во Ерусалим, каде што се сретнал со некојси Натан, итар софист, кој пак, казал дека е пророкот на Сабатај и бил толку дрзок што претскажал дека една година по 27 ден од месецот кислев месијата ќе се појави пред Големиот господар⁵⁰ за сè да се подготви

⁵⁰ Името што Европејците го користеле за османлискиот султан, во тоа време Мехмед IV (1648–1687).

за неговиот пречек. Кога се појавил во Смирна, отворено почнал да се прикажува како месија, и тоа им го објавил на Евреите од сите земји. Но [...] некои верници од неговиот сопствен народ му се спротивставиле велејќи дека е измамник, но тој и натаму продолжил, кажувајќи дека Господ го повикал да го посети Истанбул каде што требало да го заврши главниот дел од неговата задача. Но, штом пристигнал, везирот⁵¹ решил дека веднаш треба да го фрли во скапана зандана, од каде што подоцна го префрлил на Дарданелите; таму, пак, Евреите од разни далечни краишта повјасале кај него во голем број, а тој имал време да смислува нови начини на служба. Затоа Големиот господар, кој веќе беше слушнал разни работи за него и за неговата лудост, а и зашто Евреите сè повеќе му се восхитувале, наредил да го донесат кај него и не сакајќи да се откаже од својата намера без некое чудо, предложил да го соблечат Сабатај до гола кожа и да го наместат како цел за вештите царски стрелци, па ако стрелите не го пробијат, тогаш ќе поверувал дека Сабатај е месија, но Сабатај одбил така да биде ставен на проба и, за да си ја спаси главата, бил принуден да стане мухамеданец. Но, повеќето Евреи верувале дека тоа не се случило, туку дека само неговата сенка со турбан на главата и облечена во мухамеданска облека останала на Земјата, а дека телото и душата му биле пренесени на небо и ќе престојуваат таму сè додека не дојде времето за извршување на неговите чуда; Кохамите⁵² од Истанбул рекле дека оние што му веруваат ќе бидат проколнати и им наредиле, под закана за исклучување, да ѝ се вратат на својата стара вера.

Jones, II, стр. 175-176.

❓ Кои биле мотивите на Сабатај Зеви? Дали навистина верувал дека е месија? Што мислите за крајот на неговата „кариера“: зошто преминал во ислам? Зошто Евреите станувале следбеници на Сабатај Зеви? Дали таквото движење било

⁵¹ Фазил Ахмед Копрулу, Голем везир од 1661–1676.

⁵² Поим што се користи за старешините во еврејската заедница.

карактеристично само за Евреите? Дали ви се познати некои слични месијански движења во историјата на вашиот народ? Што мислите за начинот на кој Султанот се справил со случајот на Сабатај Зеви. Која му била целта? Дали успеал да ја постигне?

► Сл. 20 Еврејски лекар: француска гравура (1568)

Nicolay, стр. 182.

❓ Зошто францускиот гравер и патник сметал дека е важно да прикаже еврејски лекар? Дали во Османлиската Империја имало и лекари од друго етничко потекло или од други вери? Дали постои некаква врска меѓу облеката на еврејскиот лекар и подредената положба на немуслиманите, како што укажуваат и текстовите III-19 и III-20?

III. Верскиот соживот и верската дискриминација

III-13. Верскиот дијалог на Григориј Палама за време на неговото заточение (1354)

Тој (имамот) почна така што кажа дека тие [муслиманите] ги прифаќаат сите пророци, па така и Христа и четирите Божји книги,⁵³ меѓу кои е и Христовото Евангелие. А на крај кажа [...] „а вие, зошто вие не го прифатите нашиот пророк и не верувате во неговата книга што е исто така пратена од небесата?“ А јас му одговорив: „И вие, како и ние, имате обичај [...] да не прифаќате ништо како вистинито без сведоштво [...] За Христос, покрај многуте големи чуда што ги направил, посведочил и самиот Мојсеј и другите пророци; и само тој е еден и единствен, во вјеки вјеков, за кого и вие велите дека е Божја реч; и само тој е еден и единствен роден од девица; и само тој е еден и единствен, во вјек и вјеков, кој воскреснал на небо и е бесмртен; и само тој е еден и единствен, во вјек и вјеков, за кого се надеваме дека ќе се врати и ќе им суди на живите и воскреснатите мртви; - и за него го кажувам само она што и вие, Турците, и самите го признавате. Затоа ние веруваме во Христа и во неговото Евангелие. Но за Мухамед, не гледаме дека за него посведочиле пророците и тој не сторил ништо посебно или вредно за спомен за да нè натера да поверуваме во него. И затоа не веруваме ниту во него ниту, пак, во книгата што ја пратил тој.“ Имамот ова го погоди, но почна да се брани: „Мухамед се споменува во евангелијата, а ти го скуси неговото сведоштво. И освен тоа, тој тргнал од далечините на Истокот и победоносно стасал до Западот, како што и самиот гледаш“ [...]

„[...] Точно е дека Мухамед тргнал од Левант, и победоносно стасал до Понт; но, тоа го постигнал со војување, сабја, пљачкосување, потчинување и убиства; а ништо од ова не доаѓа од Бога, кој е добар [...] Зарем Александар

не тргнал од Западот за на крајот да го покори целиот Исток? И многумина други, во други времиња, тргнале во своите походи и завладеле со целиот свет. Но на ниеден од нив луѓето не му ја дале својата душа, како што вие му ја дадовте на Мухамед. А освен тоа, иако тој [Мухамед] користел сила, но истовремено барал и уживања, освоил само дел од светот. Наспроти ова, иако Христовото учење ги отфрла, речиси, сите сладости на животот, сепак, ги прегрнало сите краишта на светот и владее и сред оние што се борат против него, а сето тоа е постигнато без насилство, и секогаш успевал да извојува победа над насилството што му се спротивставува, и со таа победа го поразил светот. На ова место присутните христијани, чувствувајќи како во Турчинот расте бесот, ми дадоа знак да престанам. Ама јас, пак, за да внесам малку ведрина, сепак, кажав со блага насмевка: „Ако се сложувавме во зборовите, ќе бевме од иста вера. А разбраните нека ја разберат смислата на кажаното.“ Тогаш еден од нив рече: „Ќе дојде време кога сите ќе се согласиме.“

Phillipidis-Braat, стр. 154-157, 160-161.

За време на неговото заточение во Османлиската Империја (1354-1355), Григориј Палама (види поподробно во објаснувањето кон текстот I-6) водел неколку теолошки расправи со муслиманите и Евреите, од кои една била со внукот на Орхан, Исмаил, а една со учените луѓе кои ги пратил самиот Орхан. Во посланието до своите верници во Солун, Палама си спомнува и за една друга расправа со муслимански имам во близината на Никеја. Иако Палама е непопустлив во своите аргументи, неговото искажување содржи и аргументи на муслиманите против христијанската вера, со што сведочи за сложеноста на верските односи на териториите коишто ги освоиле Османлиите.

⁵³ Петокнижието, Псалмите, Новиот завет и Куранот.

❓ Што мислите за подготвеноста на османлиските Турци да расправаат за верски прашања со својот заточеник? Што мислите за аргументите изложени во овие расправи? Дали со нив може да се објаснат преминувањата во ислам што се случиле по османлиските освојувања?

III-14. Соживотот на различни заедници во османлиските градови (околу 1660)

(Белград)

На бреговите на реката Сава има три ѓупски [Kıbtî] маала [mahalle], а на бреговите на реката Дунав има три маала во кои живеат грчки (ромејски) неверници, како и Срби и Бугари кои живеат во три маала. Веднаш до тврдината има еврејско маало што им припаѓа на седумте заедници на караимските Евреи. Свое маало имаат и ерменските неверници, но нема такви франкски⁵⁴ или унгарски маала, ниту, пак, нивни конзули. Сите други маала се муслимански, така што фамилиите на следбениците на Мухамед ги поседуваат сите најдобри, најпространи и најсветли делови од градот во неговите високи или средни делови.

[...] Има вкупно двесте и седумнаесет⁵⁵ џамии [mihrab], но ќе ги опишеме само султановите од кои се повикува на петочната молитва, како и везирските џамии и џамиите на домашните велможи и угледни луѓе.

[...] Сè на сè, има девет цркви или манастири, во кои тие ги вршат своите зловни обреди. Има грчки, ерменски, српски, бугарски и еврејски храмови, но нема идолопоклонички куќи на Франки или Унгарци.

[...]

(Сараево)

Цркви - сите цркви се мали и нема црква со камбанарија. Црквите на српските и на ла-

тинските христијани се во добра состојба. Франките и Грците, исто така, ги вршат своите верски обреди во овие цркви. Има и една еврејска синагога.

Evliya Çelebi, стр. 195-198.

❓ Споредете го описот на Евлија Челеби на христијанските цркви во Сараево со описот на молдавските цркви што го дава Павле од Алепо (извор III-7 во ова поглавје).

III-15. Врските меѓу православно, католичкото и лутеранското население во Бугарија и Влашка (1581)

Работите забележани од папскиот нунциј како заклучок откако ги ислушал неколкуте католички трговци за состојбата на католиците во Бугарија и Влашка. Посетата на Силистра и Провадија што ја дозволил нашиот владетел со писмата на нашиот високоценет монсињор [кардинал] од Комо на 11. март 1581 г. На денешен ден, 5 декември, ми се претставија дубровнички трговци [...] кои живеат во местото на Дунав наречено Силистра, а кое домашните го викаат Деристор, на два дена оддалеченост од Варна; земјата се вика Добруџа, во старите времиња ја викале Мезија, а јазикот што го зборуваат е бугарски или илирски. Со неа владее Султанот од другата страна на реката, а пред неа лежи Влашка, вазал на Турција. Гореспоменатите Бугари се православен народ, имаат цркви, свештеници и епископи. Велат дека има само десет католички фамилии [кои се] по потекло од Дубровник. Тие немаат цркви, ниту трудољубиви свештеници, но си донесле од Дубровник заедно со оние од Провадија, што е два дена од Силистра, човек по име отец Николо Години од Антивари, голем човекољубец; тој тука врши служба шест месеци за плата од 100 талири⁵⁶ годишно.

⁵⁴ Заедничко име со кое Османлиите ги нарекувале народите од Западна Европа, вклучувајќи ги и католиците и протестантите.

⁵⁵ Оваа бројка е сигурно претерана, како што обично се случува кај Евлија Челеби.

⁵⁶ Големи сребреници од средна или од западна Европа.

Прашуваат дали смеат да одат во православни цркви да се молат и сесрдно да се причестуваат; дали смеат да се крстат кај православен свештеник и да ја примат последната причест од него, ако за тоа има потреба, т.е., ако е некој на смртна постела. Исто така, ме прашаа дали може млад католик да се премисли со мирна совест иако живеел со млада православка и ѝ ветил дека ќе се ожени и ќе има деца со неа. Исто така, ми рекоа дека, кога одат преку Дунав кон Трансилванија, во Влашка наидуваат на многубројни лутерани од Германија кои секогаш им зборуваат за нивната вера и без пари им даваат книги за нивната извртена вера [...] Силистра [е] на два дена оддалеченост од Провадија и [лежи] на Дунав. Таму има 1 500 куќи на христијани и пагани. Има осум католички куќи со вкупно 40 души, се дубровнички трговци, а во мигов капелан им е братот Челестино, со плата од 2 000 акчи годишно; добри христијани се [иако] немаат црква; мисата се служи во една соба. Ветено им е дека ќе им дозволат да изградат мала куќа што ќе им служи како црква; немаат друга свештеничка одежда освен онаа што ја носи капеланот, кој служи тука три години и сите за него зборуваат убаво; тука служи шест месеци, па потоа шест месеци е во манастирот во Трговиште.

Călători, II, стр. 504.

 Што го прашале католиците во Бугарија и Влашка папскиот нунциј? Каква слика даваат овие прашања за нивните секојдневни проблеми? Размислете што можел да им одговори папскиот нунциј.

III-16. Фетвата на Ебус-Сууд за шиитите (средина на XVI век)

Прашање: Дали според Светиот закон (шериятот) е дозволено да се бори против следбениците на Сафавидите⁵⁷? Дали оној што ќе

ги убие е свет воин и дали е маченик оној што ќе биде убиен од нивна рака?

Одговор: Да, тоа е голема света војна и славно мачеништво.

Прашање: Ако е дозволено да се бори против нив, дали е тоа само поради нивниот бунт и непријателството кон [османлискиот] султан кој владее со исламскиот народ, или затоа што ја извлекоа сабјата против војската на исламот, или, пак, заради нешто друго?

Одговор: Тие се и бунтовници и, според многу други работи, неверници.

Imber, стр. 86.

Ебус-Сууд (околу 1490-1574) бил учен човек кој Сулејман многу го почитувал и кој, речиси, три децении бил на положба на врховен поглавар и судија (шејх-ул-ислам). Неговите пресуди (фетви) извршиле трајно влијание врз османлиското општество.

Што откриваат овие пресуди за границите на османлиската солидарност? Споредете го односот на Османлиите кон муслиманските шиити со војните меѓу католиците и протестантите во XVI век.

III-17. Султанска наредба против „франкскиот“ прозелитизам меѓу Ерменците во источна Анадолија

Ерменскиот патријарх на Истанбул и покраините, кој се вика Охан, поднесол молба до мојата Палата да издадам наредба против еретичките обреди на Франките кои, сега, се вршат меѓу Ерменците од Ерзурум, Дијарбек и Токат. Работите полека се смируваат и се средуваат, но таму престојуваат некои франкски свештеници преправени во лекари и слично, и се мешаат со богатите и угледни луѓе. Овие, пак, незнаејќи што прават, мислат

⁵⁷ Династијата на Сафавидите која владеела со Персија од 1502 до 1736 година наметнала радикална шиитска верзија на исламот, којашто во XVI век била особено популарна меѓу голем број османлиски поданици од Анадолија.

дека се тие лекари и така им помагаат во нивните намери. Па така, според кажувањата на патријархот, франкските свештеници постојано работат за да ги предизвикаат домашните Ерменци и да ги изопачат и да ги преведат во франкската вера. Тој моли на Франките да им се забрани престојот таму, независно што тие се претставуваат дека се лекари, или под каков било друг изговор. Исто така, кутрите поданици треба да се заштитат од ваквото предизвикување и треба да се остават на раат. Затоа овој султански ферман се издава во согласност со оваа молба.

BOA, CA 3126.

Што мислите за тоа што и ерменскиот патријарх Охан и Султанот ги нарекуваат луѓето од запад „Франки“ и, воопшто, не се трудат да направат разлика меѓу различните вероисповеди што ги вклучува фразата „еретичките обреди на Франките“?

III-18. Османлиската власт пресудува во спорот меѓу православните и католичките верници (1760)

Потоа ја разгледавме таа мошне тешка ситуација и најпосле по еден посредник пративме абер до заменикот на пашата [*kehaya bey*] дека сакаме да дојдеме. Тој го одобри нашето доаѓање, па така нашиот декан и новиот чувар од манастирот во Фојница тргнаа кон неговата куќа. Од него, меѓу другото, мораа да го слушнат и неговиот последен збор: „Ако сакате да ја добиете оваа парница, најпрвин истурете дваесет вреќи пари во државната ризница“ (тоа е околу 2600 венециски златници).

И така, видовме дека нашите усилби конечно ќе пропаднат ако не му ја дадеме таа огромна сума пари.

Па, најпосле - пред да се соочиме со нашите противници на суд - се сретнавме со пашата и

заменикот на пашата. Им ветивме - поради неопходноста од одбраната - дека ќе им дадеме сè што треба за да се смират и за да ја добиеме нивната заштита. Од друга страна, пак, грчките⁵⁸ водачи му понудиле големи пари на истиов овој паша да донесе пресуда според нивниот ферман [османлиска повелба], многу поголеми од оние што им ги понудивме ние. Со оглед на тоа што немавме доволно пари, зедевме заем од државната ризница.

Најпрвин судијата ги прочита списите на противничката страна и ја разгледа нивната суштина. Потоа го праша грчкиот митрополит (тој беше присутен заедно со патријархот) што, всушност, сака да постигне тој со овој судски спор. Тој одговори: „Барам од овие братства да бидат послушни и да го почитуваат сето она што е запишано во оваа повелба [ферман] издадена од нашиот пресветол Султан и она што тукушто го прочитавте.“ Потоа судијата нè праша нас: „Што ќе наведете како причина за непослушност кон противничката страна?“ Нашиот декан вака одговори на ова прашање: „Има, речиси, повеќе од триста години откако нашиот пресветол Султан ја освои Босна, а ние никогаш немавме ништо заедничко со Грците, зашто тие имаат една вера, а ние друга, што јасно се гледа од овој хатишериф [друг вид османлиска повелба], и другите списи и повелби издадени од милосрдните султани. Уште од тоа време ние ја уживаме слободата на нашата латинска вера.“

Откако го слушна тоа, судијата веднаш ја изрече следнава пресуда: „Патријархот и митрополитот немаат никакви права врз вас, врз вашите братства и врз римокатоличките верници. Тие не можат и не смеат да бараат од вас никакви давачки ниту што и да е друго зашто ферманот не може да биде посилен од хатишерифот. [...] И така, заврши ова судење. Митрополитот си замина посрамен (тоа беше Божја волја). О, мили брате, со Турците не можеш да завршиш никаква работа без пари!

Benić, стр. 187-190.

⁵⁸ Православни.

? Споредете го овој текст со претходниот извор кој зборува за богохулството на франкските верски обичаи. И во два-та случаи османлиската власт покажува дека одвај ги разликува подробностите на христијанската вероисповед. Што мислите, дали имале слични тешкотии во разбирањето на разликите меѓу различните гранки на исламската вероисповед? (Истото прашање може да се постави и за чувствителноста на христијанската власт кон разликите меѓу муслиманските верници).
 Какви биле односите меѓу двете христијански цркви во Босна? Кого тие почитувале повеќе: османлиската власт или „сродната“ христијанска црква? Какви забелешки дава авторот за османлиската власт и за православната црква?

III-19. Ограничувањата за немуслиманското население (1631)

Според Светиот закон (шеријатот) и световните закони, облеката и изгледот на христијаните [кафир] мора да покажуваат дека тие се од понизок ред. Тие не смеат да јаваат коњи, да носат облека од свила и сатен или пак да носат наметки и шубари од крзно. Нивните жени не смеат да носат облека слична на облеката на муслиманските жени ниту, пак, да носат јашмаци (тенки превези) сошиени од персиски ткаенини. А сепак, во последно време овој закон не се почитува, и со дозвола од судиите, христијаните и Евреите почнаа да излегуваат облечени во раскошна и скапа облека.

Што се однесува до нивните жени, тие не се иставаат за да им дадат предност на муслиманките кога одат на пазар. Општо земено, и нивните мажи и нивните жени носат подобра облека од муслиманите, што покажува дека не се сметаат за подолу од нив. Затоа е од исклучителна важност овие наредби да се објават уште еднаш, за да бидеме сигурни дека ќе се почитуваат.

Георгиева, Цанев, стр. 121.

? Зошто ограничувањата за немуслиманите биле толку строги? А зошто, пак, христијаните не ги почитувале? Дали таквите ограничувања би можеле целосно да се спроведат во верски мешани средини?

III-20. Погубување на православен верник поради носење непрописна облека (1785/1789)

Исто така, на 21 ден од гореспоменатиот месец [мухарем], нашиот светол господар [султанот Абдулхамид I], додека патувал преправен, видел грчки каурин. Гркот носел жолти обувки и кафтан со цветни шари, долга наметка и палто обрабено со крзно, а носел и шал. Султанот го повикал целатот. Гркот требало да го обесат, но Султанот наредил да му се исече главата.

Taylesanizade, стр. 419.

? Споредете ги текстовите III-19 и III-20. За што бил виновен Гркот кого го погубиле?

III-21. Султанска наредба за црквата во Станимака кај Пловдив изградена без дозвола (1624)

Управителот на вакафското село Станимака ни јавува со писмо дека христијаните од ова село изградиле голема нова црква, ја украсиле со мермер и други марифети, а сето тоа е спротивно на Светиот закон.

Управителот безуспешно се обидел да им излезе во пресрет на поплаките на муслиманите и сега моли да се издаде султанска наредба за уривање на црквата, зашто само со нејзиното уривање ќе се испочитуваат верските закони во оваа земја. Затоа, штом ќе го примите овој допис, ви наредувам да го испитате овој случај и да се погрижите оваа новоизградена црква да се урне ако е навистина нова и ако не постои веќе одамна. Исто така, ви наредувам да не им дозволите на селаните да се бунат или да искажуваат каква било непослушност против Светиот закон или против оваа моја султанска наредба.

Георгиева, Цанев, стр. 120-121.

Поради кои причини се наредува уривањето на црквата во Станимака?

III-22. Нетрпеливоста на христијаните кон верски мешаните бракови (Кипар, 1636)

Милу, син на Андони од селото Челија во областа Тузла, вели: Досега, исто како и моите предци, сум бил припадник на православниот милет [*millet*]. Не станав муслиман. Јас сум каурин [неверник, кафире]. Кога посакав да отидам в црква за да извршам некои обреди на лажливата ни вера, нашите калуѓери кои ни се свештеници не ми дадоа да влезам, велејќи: „Ти се ожени со муслиманка“. Веројатно кога ќе отидам на оној свет нема да ме погребваат според нашите невернички обреди. Сакам да остане запишано дека сум каурин.

Jennigs 1993, стр. 142.

Зошто христијанските калуѓери не му дозволиле на Милу да влезе в црква и одбиле да му дадат причест?

Што мислите, кои биле причините за ваквото однесување? Дали се тие оправдани? Земете предвид дека муслиманскиот закон забранувал муслиманка да се мажи за немуслиман, додека според православното канонско право, православен христијанин кој се оженил за нехристијанка немал право на причест.

III-23. Верски одредби во Трансилванија (1653)

(Дел I, наслов I)

Член 2. Четири признаени вери, според правосилните одлуки на оваа земја, кои отсега понатаму засекогаш ќе се сметаат за признаени...тие признаени вери се следниве: на реформистичката евангелска (на народен јазик калвинистичка), лутеранската или августовска, римокатоличката, унитаристичката или антитринитаристичката црква отсега им се дозволува слободно испове-

дање на нивната вера на нивни вообичаени места и во согласност со законите на оваа земја.

Член 3. Освен овие четири признаени вери, што се однесува до прашањето на верата и вероисповедта, ниеден поединец од кој било општествен сталеж ниту, пак, кој било собор не смее да се осмели нешто да обновува или да се издвои, бидејќи ќе му биде судено за безбожништво [...]

Член 4. Јудаизмот, уште од стари времиња, не само што не се смета за една од четирите признаени вери, туку напротив, е забранет со јавните закони на оваа земја, под закана од строга казна, а во тие времиња, оние за кои било утврдено дека се виновни за припадност кон јудаизмот биле казнувани според законот; со ова, се наредува таквите да бидат казнети довека како и во минатото [...]

Член 8. Одлучено е дека никој не смее присилно или под закана да ги натера своите кметови, домашните, некоја заедница или кој и да е под негова власт да преминат во негова вера, ниту, пак, земјопоседник од друга вера смее да запоседне некоја селска или градска црква, да донесе или да наметне свештеници од друга вера, или, пак, да им дозволи на своите свештеници да вршат богослужба по кој било повод, под закана од казна во износ од 200 флорини⁵⁹ [...]

[Оддел VIII]

Член 1. [...] Народот на Влашка во оваа земја не спаѓа ниту во привилегираните сталежи, ниту во признаените вери. Оние што не се вбројуваат помеѓу припадниците на признаените вери [...] се толерираат [...] за доброто на земјата.

Constituțiile, стр. 47, 49, 50, 58.

Constitutiones Approbatæ или уставните одредби биле спроведени од страна на Диетот (собранието) на кнежеството Трансилванија за време на владеењето на Герѓ Ракоци II (1648-1660). Со нив, всушност, се систематизира законската регулатива применувана во Трансилванија уште од XVI век, а во некои случаи и

⁵⁹ Првично, златник издаван во Унгарското Кралство според моделот на монетите ковани во Фиренца. Меѓутоа, кованиците спомнати во овој текст не се однесуваат на овој тип златник, туку на парична единица која тогаш била во употреба во Унгарија и во кнежеството Трансилванија.

порано. Обрнете внимание на фактот што дискриминацијата ги засега не само помалите малцинства, туку и православните жители на Влашка кои биле мнозински народ во кнежевството Трансилванија. Членот 4 не се однесува на Евреите, туку на мала „проеврејска“ дисидентска група христијани (саботарите, кои се одделиле од службено признатата Унијатска црква).

? Дали сите жители на Трансилванија уживале верска слобода? Понудете свои аргументи „за“ и „против“ начинот на кој верското прашање било уредено во Трансилванија во XVII век.

III-24. Заклучоци насочени против Евреите од бискупскиот синод во Стон кај Дубровник (1685)

Оние што се раката на ѓаволот, оние што го распнале Христа, непријателите на името Негово, оние кои цицаат човечка крв како змии -отровници, таквите почнаа пред неколку години да се собираат во оваа бискупија. Понизно го молиме справедниот Бог да ги уништи сите до еден, зашто тој дели правда високо од небесата. Со сета своја моќ што ја имаме им наредуваме на оние што се под наша закрила да не се осмелат да одат да живеат кај Евреи и со нив да делат ист покрив, ниту, пак, да им служат без наша писмена дозвола, а сето тоа под закана од исклучување. Синови мои, ако можете, немојте со нив ниту да зборувате, освен ако не тргувате или, пак, ако не морате од некоја причина да бидете во допир со нив. Никогаш немојте да изумите дека тие му се непријатели на Христовиот крст, а вие сте негови раце што ќе ги отргнат рацете на ѓаволот.

Stulli, стр. 31.

? За што ги обвинувале Евреите? Какви ограничувања се обиделе да наметнат бискупите?

III-25. Погодности дадени на еден Евреин во Дубровник (1735)

[...] Симон, син на Витал Витали, е вистински и верен поданик на оваа Република и затоа ќе се здобие со сите привилегии и со милоста на сите наши други поданици. Му посакуваме да ја има истата милост што ја уживаат и нашите поданици во сите краишта од светот.

Stulli, стр. 41.

? Споредете ја оваа привилегија со изворот III-24. Кои биле причините за различниот однос на граѓанската власт кон Евреите?

III-26. Мачеништвото на св. Кирана во Солун (1751)

Еве што ѝ правеа јаничарите преку ден. Преку ноќта чуварот ја закачуваше под раце да виси, иако дланките веќе ѝ беа приковани. Ќе земеше какво било парче дрво што ќе му се најдеше при рака и немилосрдно ја удираше сè додека не се измореше оставајќи ја да виси на студот, зашто беше зимно време. Еден христијанин кој го гледаше ова, ќе чекаше да дојде погодно време и кога ќе видеше дека на чуварот му поминал бесот, ќе му пријдеше и ќе го замолише да му дозволи да ја спушти. Светицата беше толку трпелива, спокојна и тивка што изгледаше како да не страда таа, туку некој друг и со сета душа и мислите беше на небо. Во занданата беа и некои други христијани, Евреи и некои Турчинки затворени за нечесни дела, па и тие му велеа на чуварот дека нема милост и дека нема страв од Бога, зашто измачува жена која ништо не му згрешила. А оној христијанин постојано го потсетуваше на Божјиот суд (зашто се зближи со него) [...] Ги кажуваше овие работи за да го потсмри чуварот и за да ѝ ги скуси страдањата на светицата. Но срцето на чуварот сатаната го сторил камен и тој ја измачуваше уште повеќе. Јаничарите кои ја мачеа неколкупати се обидоа да ја натераат да ја јаде за да не им умре. Некојпат ѝ даваа суво грозје, а некојпат

урми. Светицата одбиваше да јаде, па иако се обидуваа со сила да и ја отворат устата, не успеваа.

Synaxaristis, стр. 336-337.

Кирана, млада девојка од селото Авусока кај Солун постојано го одбивала османлискиот јаничар кој сакал да ја заведе. За да и ја скрши волјата, наредил да ја фрлат во затвор и да ја мачат. Кирана одбивала да јаде и умрела на 28 февруари во затвор во Солун.

? Дали е поверојатно дека Кирана била изложена на измачувања затоа што била христијанка и дали ќе се случело исто-во ако се работело за муслиманка?

Што мислите, зошто луѓето со кои била затворена сакале да и помогнат на Кирана? Дали во овој поглед верските разлики претставувале пречка? Дали ви се познати и други примери на човечка солидарност без оглед на верската припадност?

Зошто Кирана одбрала да гладува до смрт?

► **Сл. 21 Вознесение Христово. Османлишка минијатура (1583)**

Nicolay, стр. 182.

? Како е прикажан Христос на оваа османлишка минијатура? Зошто? Дали сте виделе некоја христијанска претстава на Вознесението? Што мислите за неа?

Општи прашања за раздел IIIг.

Што мислите за истовременото присуство и на верска толеранција и на дискриминација во раниот модерен период. Споредете ја состојбата во Османлиската Империја, Трансилванија и Дубровник. Како таа може да се спореди со состојбата во современиот свет?